

ANDRES KÜNG:

Frågan är inte om utan när

Andres Küng fortsätter kartläggningen av de medverkande i kampen för Estlands självständighet med att presentera Trivimi Velliste, ordförande för det Estniska kulturminnessällskapet. Sällskapet, som gått i spetsen för den politiska frihetskampen, dokumenterar och informerar om Estlands historia väl medvetet om att ett folk som förlorat sin historia inte heller har någon framtid.

Slutmålet för kulturminnessällskapet är ett helt självständigt Estland men Velliste understryker att man är redo att förhandla med makthavarna i Moskva om att få samma slags ställning inom sovjetblocket som exempelvis Ungern.

Vellistes tal vid firandet av årsdagen av Tartufreden 1920, då Leninregeringen erkände Estlands självständighet för evig tid, återges i sin helhet.

Författaren Andres Küng har nyligen utgivit boken "Estland vaknar" om den sjungande revolutionen.

– **V**i är inne i en ohyggligt intressant tid. Om vi ska finna något att jämföra med måste vi gå tillbaka till år som 1905 och 1917. Det är en revolution – en sjungande revolution – som äger rum i Estland. Den enda långsiktiga lösningen på vårt förhållande till Sovjet är full självständighet för Estland. Det är alltså inte en fråga om vi ska utträda ur unionen utan när det kan ske!

Handelshögskolans aula i Bergen fylls av festklädd publik, när mannen med de skarpskurna dragen ska ta emot ett av Norges främsta frihetspris, Thorolf Ratto-priset för arbete i de mänskliga rättigheternas tjänst. Pristagaren är Trivimi Velliste, ordförande för det Estniska kulturminnessällskapet.

Estniska Kulturminnessällskapet kan låta som om man bara samlar saker till något estniskt Skansen eller Nordiska Museet, men i själva verket har sällskapet också gått i spetsen för den politiska frihetskampen. Flera aktivister i fornminnessällskapet stöder eller samarbetar med det Nationella Självständighetspartiet.

Vårt sällskap var nog den första vågen i den rörelse för förnyelse som under senare år sköljt in över Estland. Vi hade formulerat vårt program redan 1982–83, men partiets dåvarande ideologisekretärare Rein Ristlaan ansåg att "konjunkturen ännu inte är gynnsam" för en sådan rörelse. Det blev den först i och med att Gorbatjov utsågs till förste partisekretärare och började tala om öppenhet och förändring. Så kunde vi till sist grunda vårt sällskap i Fackföreningarnas hus i Tallinn den 12 december 1987.

Den dagen kan komma att räknas som en märkesdag i den andra nationella

väckelsens historia i Estland. Därför att Estniska Kulturminnessällskapet vuxit snabbt och spelat en viktig roll i den senare utvecklingen. Hösten 1988 hade sällskapet 125 lokalavdelningar med omkring 6 000 medlemmar. Sällskapet och dess utveckling skildras utförligt i min nya bok om den sjungande revolutionen, "Estland vaknar." (Sellin och Blomqvist 1989).

Estniska Kulturminnessällskapet har flera underavdelningar som sysslar med andra folkgruppers historia i Estland: Den ryska fornminnesklubben i Tallinn, de armeniska och judiska kultursällskapen, Tallinn English Club, Setu-sällskapet (som ägnar sig åt en ryskt påverkad folkgrupp i sydöstra Estland) osv.

Historisk insats

—Vår kanske viktigaste insats hittills gjorde vi under fornminnesdagarna i Tartu i april 1988. Vi samlades vid Eesti Üliõpilaste Selts (Estniska studentsällskapet) gamla hus där sällskapets färger vajade den dagen. Alltså Estlands nationalfärger blått-svart-vitt, som var studenternas färger innan de togs upp i hela folkets flagga under självständighetstiden 1918–40. Vi samlades med en blå, en svart och en vit flagga, som tillsammans blev vår blå-svart-vita flagga. Alla talarna uppträdde under flagga och hänvisade gång på gång till den.

Sedan en så stor folkmassa samlats öppet under denna flagga, blev det i praktiken omöjligt att längre förbjuda den.

—Vår flagga legaliserades först de facto och sedan de jure. Även om vårt sällskap inte skulle uträtta mer, så räcker denna insats för att ge oss en plats i estnisk histo-

ria. Det kanske är svårt att förstå för svenskar som aldrig blivit förföljda för sin flagga eller nationalsång, men för förtryckta folk som oss ester har den nationella symboliken stor betydelse . . .

Det sägs ibland att ett folk som förlorat sin historia inte heller har någon framtid. Det synsättet ligger till grund för det mesta av Estniska Kulturminnessällskapets verksamhet.

För förtryckta folk som esterna har den nationella symboliken stor betydelse.

—Vi har en historisk kommission, som arbetar längs två huvudlinjer. För det första samlar vi minnen och vittnesbörd genom att cykla runt på landet och ställa frågor till människor. På så sätt har vi byggt upp en omfattande dokumentation. En liten del av det har publicerats i tidskriften "Kultuur ja Elu" och ännu en del ska komma i bokform våren 1989 och sedan ges ut av en rad utländska förlag. De har funnit vårt material mycket spännande eller snarare skrämmande och skakande.

För det andra arbetar EMS för att återupprätta de historiska monumenten till minne av de fallna i Frihetskriget. I framtiden hoppas sällskapet återupprätta inte bara monument till minne av Frihetskriget utan också kyrkor, herrgårdar, vatten- och väderkvarnar och andra historiska byggnader. Man har också börjat ge ut en tidskrift för att dokumentera verksamheten samt sprida förståelsen för det förflutnas betydelse för samtiden och framtiden. Man vill också samarbeta med ester i andra länder.

—Vi ser alla ester som en del av samma

folk, vare sig de bor i Estland eller utomlands. Det är tragiskt att vi spritts över jordens alla hörn, men inget ont som inte också för något gott med sig. De som drevs i landsflykt under kriget, lever nu i samhällen som kulturellt, ekonomiskt, tekniskt och i andra sammanhang är mycket mer utvecklade än vårt. Det kan vi få stor nytta av, om esterna utomlands hjälper oss med bandspelare, ordbehandlare och annan teknisk utrustning som vi saknar.

För prissumman som Trivimi Velliste fick i Bergen köpte han en persondator, som ska hjälpa honom att systematisera det historiska material som sällskapet samlat in under senare år. Om någon est eller svensk i Sverige kan avstå sin gamla persondator, bandspelare eller annan apparat kan den vara till ovärderlig nytta i det värdefulla arbete, som Estniska fornminnessällskapet med flera bedriver under för oss ofattbart knappa förhållanden. Hösten 1988 fick EMS avdelningar i både Stockholm och Göteborg, som ska hjälpa till med historisk dokumentation och teknisk utrustning.

Det är svårt att se någon sammanslutning, som både ester och andra utomlands kan stödja med bättre samvete än just Estniska Kulturminnessällskapet. Det har redan spelat en viktig roll i den nuvarande nationella väckelsen och demokratiseringen.

—Vi har medvetet försökt anknyta till och återupprätta vårt demokratiska arv, eftersom demokrati är en förutsättning för fri forskning och fornminnesvård. Dessutom skulle vi aldrig få folket med oss, om vi inte öppet tog ställning mot stalinismen och för en demokratisk utveckling.

Trivimi Velliste ser de finsk-ugriska broderfolken, finnarna och ungrarna, som både kulturella och politiska föredömen för esterna.

—Vårt slutmål är givetvis ett helt självständigt Estland. Men vi är redo att förhandla med makthavarna i Moskva om att få samma slags ställning inom Sovjetblocket som exempelvis Ungern. Vi kan tänka oss att låta Sovjet få behålla sina baser i Estland enligt den överenskommelse, som påtvingades oss hösten 1939. Men vi vill åtminstone kunna stoppa den ryska massinvandringen, som blivit ett hot mot vår nationella överlevnad. Vi vill också kunna utveckla ett blandekonomiskt samhälle, som ger oss möjligheter till ett mer människovärdigt liv än den centralstyrda planekonomin. Också Finland har förts fram som ett föredöme för Estland. Allt detta kan låta orealistiskt i svenska öron. Men om jag för ett år sedan skulle ha beskrivit vad som hänt och händer i dagens Estland, skulle jag också ha avfärdats som fullständigt orealistisk.

Pekpinnar

Trivimi Velliste har svårt att godta svenska och andra pekpinnar om hur esterna ska föra sin frihetskamp.

—En chans som den vi fått genom Gorbatsjovs tillträde får vi en eller på sin höjd två gånger per århundrade. Då måste vi också ta chansen, medan den finns. Jag kan inte se att sovjetmakten idag kan sätta in trupper för att krossa vår frihetsrörelse. Makthavarna i Moskva måste en gång för alla inse att det är bättre att ha en fri och självständig grannstat som man lever i verklig vänskap med än att ha ett underkuvat och därför hatiskt folk som en

femtekolonn inom sina gränser. Det estniska folkets frihetskamp ligger också i det ryska folkets långsiktiga intresse. Därför vill vi ha finskt och svenskt stöd i stället för snubbor och förmaningar.

Trivimi Velliste förstår inte den finländske premiärministern Harri Holkeri, som hösten 1988 flera gånger varnade sina landsmän för att stödja frihetsrörelsen söder om Finska viken. Han har också svårt att fatta varför den svenske utrikesministern förmanar just balterna att ta det lugnt med sina frihetskav, när sådana krav inte ställs på svarta sydafrikaner, namibier, palestinier, chilener eller andra fjärran — och ofta färgade — folk. Velliste och en del andra estländare ser ett slags omvänd rasism i den svenska förmyndarinställningen gentemot grannfolkens frihetslängtan.

—Visst är Sverige och Finland små länder som — precis som vi — måste ta hänsyn till stormakten i vår närhet, men för den skull behöver man inte bli hur cynisk som helst i sin politik gentemot andra små grannfolk. Vi drömmer ju bara om samma frihet som svenskar och finländare finner självklar. Ge moralen och folkrätten sin plats i nordisk utrikespolitik — hjälp oss i Estland som en del av Norden. På sikt tjänar hela världen på det!

Trivimi Velliste spelade också huvudrollen, när Kulturminnesföreningen och Självständighetspartiet i februari 1989 firade årsdagen av Tartufreden år 1920. Det var då som Lenins regering erkände Estlands självständighet för evig tid.

När man försökte fira fredsdagen i februari 1988, sattes milisstyrkor med bitska schäferhundar in mot demonstranterna. Bara ett år senare kunde demonstranterna samlas på nationalscenen "Estonia" i

huvudstaden med landets främsta körer som deltagare och Trivimi Velliste som huvudtalare. I sitt tal formulerade han tydligare än någon annan hittills gjort den ideologiska och juridiska grundvalen för dagens självständighetskamp. Därför återger jag nedan hans tal i dess helhet.

Talet avbröts vid flera tillfällen av applåder — särskilt när han krävde att alla utländska trupper ska lämna Estland. De svarta baretter som Velliste nämner

Demokrati är en förutsättning för fri forskning och fornminnesvård.

är de särskilda säkerhetsstyrkor som inrättades hösten 1988. Inrikesministern i Moskva gavs då rätt att sätta in dessa styrkor var, när och hur som helst. Under mitt besök hösten 1988 fruktade många då att dessa svarta baretter skulle sättas in med det snaraste i just Estland, men våren 1989 mötte jag en helt annan optimism inför framtiden. Ett exempel på det var firandet av fredsdagen resp självständighetsdagen i februari, däribland det bejublade talet av Trivimi Velliste.

Vellistes tal

Tal av Estniska Kulturminnessällskapets ordförande Trivimi Velliste på 69-årsdagen av Tartu-freden mellan Estland och Sovjetryssland i "Estonias" konsertsal i Tallinn 3.2.1989:

Ärade damer och herrar! Goda medborgare!

69 år har förflutit sedan den minnesvärda natten i Tartu, då Republiken Estland och Sovjetryssland skrev under fredsfördraget, genom vilket vår östra

granne högtidligt lovade att i evig tid respektera Estlands självständighet och oberoende. Det fredsfördraget var och är en av vår egenstatlighets främsta hörnstenar — vid sidan av "Självständighetsmanifestet" och grunddokumenten från Republiken Estlands konstituerande församling.

Fredsfördraget i Tartu blev möjligt tack vare estniska folkets hjältemodiga Frihetskrig, under vars kritiska ögonblick man inte greps av tvekan. Det gäller särskilt dåtidens estniska ungdomar, som i hopplöshetens ögonblick litade på sitt hjärtas röst och inte skeptiska farbröders livskloka förmaningar.

Varför förmanar den svenske utrikesministern just balterna att ta det lugnt med sina frihetskrav när sådana krav inte ställs på svarta sydafrikaner, namibier, palestinier eller chilensare?

Genom att i Frihetskriget satsa all sin fysiska och psykiska styrka försvarade esterna sin naturliga rätt att vara herrar i eget hus. Estland gjorde sitt inträde i de självständiga folkens familj i Europa och började bygga sin framtid som en jämlike bland jämlikar. Det arbetsamma estniska folket nådde stora framgångar vid bygget av den egna staten.

Republiken Estland ockuperades under Andra världskrigets första år, den 17 juni 1940, av Sovjetunionens Röda arme. Det underlättades av det sataniska fördraget som slutits av de båda rovdjuren, det hitleristiska Tyskland och

det stalinistiska Ryssland. Den estniska staten gav sig inför denna våldtäkt.

Detta till skillnad från vår norra granne, som i den yttersta av faror inte drog sig ens för att be Himlen om hjälp. Himlen hjälper dem, som hjälper sig själva.

Och nu frågar vi fortfarande: är vårt nuvarande tvångsäktenskap lagligt? Är våldtäkt verkligen samma sak som en laglig vigsel?

Världens fria, demokratiska stater har aldrig erkänt ockupationen av den självständiga Republiken Estland som en laglig handling. Den var ett brott — och är det fortfarande. Då uppstår frågan vilken laglig grund som Den socialistiska sovjetrepubliken Estlands regering vilar på?

Frågan är meningslös, eftersom Sovjet-Estlands regering inte är någon regering. Därför att Sovjet-Estland inte är någon stat. Det är den ockuperade Republiken Estland, vars lagliga regering har störtats med naket våld. Republiken Estlands territorium behärskas av en regering som befinner sig i Moskva. I Tallinn finns endast den lydregering som Moskva tillsatt — precis som vi åren 1941–44 hade en regering som tillsatts från Berlin.

Fredsfördraget i Tartu har aldrig upphört att gälla. Upphört har däremot giltighetstiden för det år 1939 i september ingångna basavtalet. Därför har vi full rätt att kräva: ut med de utländska trupperna från Estland!

Republiken Estland har folkrättsligt aldrig upphört att finnas till. Följaktligen har inte heller Republiken Estlands medborgarskap upphört att gälla. Det går i arv från far till son, från mor

till dotter. Alla människor som på ockupationsdagen den 17 juni 1940 var medborgare i Republiken Estland är det än idag, om de fortfarande är i livet. Också alla deras efterkommande är medborgare i Republiken Estland.

Mot bakgrund av detta ter det sig ytterst märkligt att några av våra landsmän strävar efter att vinna säte och stämma i vår ockuperande grannstats parlament. Vi kan föreställa oss den pinsamma stämning som skulle uppstå i denna sal, om dörren öppnades och in steg /självständighetens liberale ledare och flerfaldige statschef/ Jaan Tõnisson. Vi vet ju inte att han skulle ha dött /även om han som de flesta andra statsmän i det självständiga Estland släpades bort av ockupanterna år 1940/. Hr Tõnisson kunde tillåta sig att delta i det ryska imperiets дума, eftersom han som jurist var väl medveten om att då gällde fortfarande freden i Nystad.

Men nu? Men vi? Nu gäller ju fredsfördraget i Tartu, som Jaan Tõnissons regering slöt i Republiken Estlands namn. Den dåvarande premiärministern skulle bli förundrad över sitt folks korta minne. Eller skulle han tro att esterna förvandlats till ålar?

Estlands historiker har under senare tid utförligt skildrat vilka vi var och varifrån vi kommer. Men vilka är vi nu? Vad vill vi idag? Vad förmår vi för närvarande?

Några av oss säger: var realister. Men vem säger vad som är realistiskt? Består verkligheten av stridsvagnar och svarta baretter? Ja, självklart. De är en del av verkligheten. Är en del landsmäns räds-la verkligheten? Ja, även det ingår i realiteterna. Men vilket folk har fått sin fri-

het serverad på silverfat? Och å andra sidan: när har stridsvagnar och svarta baretter förmått lindra ett sjukt samhälls våndor? De har bara förvärrat dem. Det finns inget hopplösare än en sjuk, sprattlande björn. Sprattlandet tar i anspråk de sista, svaga krafterna. Särskilt om det finns gott om flitiga och besvär-liga bin. Och de är många – från Östersjön till Svarta havet och ännu längre bort.

Vad skulle blivit av Republiken Estland, om våra fäder och farfäder inte i Frihetskriget förmått komma över sin rädsla?

Republiken Estland har folkrättsligt aldrig upphört att finnas till.

Nej, jag manar er inte att börja sy blå-svart-vita baretter. Vår styrka ligger i stället i vår andliga och själsliga storhet. I vår ärlighet inför oss själva, inför våra grannar och inför hela världen. En rak motståndare respekteras betydligt mer än en slingrande. Ett ärligt folk hålls högre än ett hycklande. Och låt oss inte vara så barnsliga att vi inbillar oss att man inte ser igenom vår s k taktiska förställning.

Det klagas över att det saknas ordning i lagstiftningen, att det råder en konstitutionell kris, en motsättning mellan Moskvas och Tallinns lagar. Tänk, vilken olycka. Hinduerna, som valde Mahatma Gandhis väg, ansåg att brittisk lag helt enkelt inte gällde i Indien. Och Indien blev en självständig stat.

Varför skulle sovjetisk lag gälla i den olagligt ockuperade Republiken Estland? Kanske gäller den för de många

sovjetmedborgare som kommit till vårt land. Men för oss, medborgare i Republiken Estland?

Under senare tid talas allt oftare om Estlands möjliga utträde ur Sovjetunionen. Det kan inte finnas något mer absurt. Hur kan man utträda ur något, som man aldrig inträtt i? De som ska utträda är ockupationsmyndigheterna — ut ur Estland! Estland själv *är* redan ute — ända sedan freden i Tartu!

Den dagen ligger inte längre långt borta, då Republiken Estlands medborgare samlas såväl här hemma som från fjärran för att vid valurnorna fritt och demokratiskt välja Republiken Estlands lagliga folkrepresentation, ett parlament, som kanske kommer att kallas Rekonstituerande församlingen eller Församlingen för Återupprättande av Republiken Estland. Den församlingen får utse en laglig regering i Estland och anta en ny medborgarskapslag, som reglerar hur man blir estländsk medborgare.

Troligen lämnar de utländska trupperna då Estland lika snabbt som de kom hit för femtio år sedan. Den glädje-

dagen kommer att gry tidigare än de flesta av oss ännu förmår tro. Då kan vi åter bygga vårt eget liv — och t o m le mot och sträcka ut handen till vår store granne i öster.

Kära landsmän! Varje år den 2 februari är årsdagen av fredsfördraget i Tartu. 24 februari är Estlands självständighetsdag. Låt oss börja fira denna månad som vår självständighetsmånad! I år och kommande år.

För 70 år sedan kämpade våra fäder och farfäder i Estlands Frihetskrig. Låt oss utlysa det år som förestår — från idag till Tartu-fredens 70-årsdag den 2 februari 1990 — som Frihetskrigets minnesår och som Estlands frihetsår!

Mina damer och herrar! Dagens högtid till minne av fredsfördraget i Tartu har ordnats gemensamt av Estniska Kulturminnessällskapet och Estniska Självständighetspartiet. Låt oss i Estniska Kulturminnessällskapets namn förklara högtiden till minne av Tartu-fredens 69-årsdag för öppnad.

Var hälsad Tartu-fredens årsdag! Leve den självständiga Republiken Estland!